РОЗДІЛ 4. СОЦІАЛЬНА ПЕДАГОГІКА

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЗМІСТОВІ ЗАСАДИ ВОЛОНТЕРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ З ЛЮДЬМИ ПОХИЛОГО ВІКУ

THE ORGANIZATIONAL AND SUBSTANTIVE FOUNDATIONS OF VOLUNTEERING WITH OLDER PEOPLE

У статті проаналізовано ключові організаційно-змістові засади здійснення волонтерської діяльності з людьми похилого віку у громаді. Наголошено на важливості розробки й аналізу організаційних можливостей упровадження волонтерської діяльності. Поряд із цим великого значення надається дослідженню змістової складової частини волонтерства. У загальному вигляді представлено тлумачення поняття «волонтерська діяльність», визначено основні ознаки організації волонтерства з людьми похилого віку. Сформульовано головні соціальні проблеми визначеної клієнтської групи (втрата соціальних зв'язків, самотність, погіршення загального стану здоров'я). Описано, як із урахуванням цих проблем організовується процес надання соціальних послуг волонтерами.

Основна увага приділена ролі територіальних центрів соціального обслуговування (надання соціальних послуг) у процесі розробки і реалізації волонтерських ініціатив, супроводу клієнтів, які опинилися у складних життєвих обставинах (літні, самотні непрацездатні люди, пенсіонери). На основі аналізу нормативної складової частини сформульовані головні напрями і форми надання територіальними центрами волонтерської допомоги самотнім літнім клієнтам.

У статті висвітлюються найбільш типові форми надання волонтерської допомоги самотнім літнім клієнтам (організація соціально-побутового обслуговування за місцем проживання, надання психотерапевтичної підтримки, надання інформаційно-довідкових, юридично-довідкових послуг). У дослідженні акцентується увага на практичному досвіді волонтерства щодо реалізації соціальних проектів і програм (програми соціальної самодіяльності літніх людей у громаді, соціальний проект «школа безпеки для літніх людей», соціальна програма «санаторій вдома», суспільний проект «соціальний туризм»). Звернена увага на можливостях використання широкого спектру і напрямів реалізації соціального туризму для людей похилого віку (туризму з метою відпочинку, спортивного, лікувально-оздоровчого, екологічного туризму, а також шопінг-туризму). Наголошено, що у ході реалізації соціальних програм і суспільних проектів волонтерів для людей похилого віку було досягнуто значних просоціальних результатів і підвищення якості надання соціальних послуг у громаді.

Ключові слова: волонтерська діяльність, люди похилого віку, складні життєві обставини, соціальна допомога, соціальні послуги, соціальне обслуговування, соціальні проекти і програми волонтерів.

The article analyzes the key organizational and substantive foundations for the implementation of volunteer activities with elderly people in society. The importance of the process of developing and analyzing the organizational capabilities of volunteering is indicated. Along with this, great importance is attached to the study of the substantive component of volunteering. In general terms, the concept of "volunteering" is explained; the main features of volunteering with older people are defined. The main social problems of such a client group are formulated (loss of social ties, loneliness, worsening of the general state of health). It is described how, taking into account these problems, the process of volunteering social services is organized.

The main attention is paid to the role of territorial centers of social services (providing social services) in the process of developing and implementing volunteer initiatives, accompanying clients who find themselves in difficult life situations (elderly, lonely disabled, pensioners). Based on the analysis of the normative component, the main directions and forms of providing assistance to single elderly clients by territorial centers are formulated.

The article discusses typical forms of providing volunteer assistance to single elderly people (the organization of social services at the place of residence, the provision of psychotherapeutic support, the provision of information, reference, and legal services). The study focuses on the practical experience of volunteering in the implementation of social projects and programs (social initiative programs for older people in society, social project "safety school for older people", social program "health resort at home", social project "social tourism"). Attention is drawn to the possibilities of using a wide range and directions of implementing social tourism for older people (tourism for recreation, sports, health, ecological tourism, as well as shopping tourism). It is indicated that in the process of implementing social programs and social projects of volunteers for significant social results and an improvement in the quality of the provision of social services in society were achieved among older people.

Key words: volunteer activities, elderly people, difficult life circumstances, social assistance, social services, social security, volunteer social projects and programs.

УДК 378:364.467
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085-2020-20-1-29>

Клочко О.О.,
канд. пед. наук, старший викладач
Сумського державного педагогічного
університету імені А.С. Макаренка
Клочко О.М.,
канд. пед. наук, викладач
Сумського обласного інституту
послідипномної педагогічної освіти

Постановка проблеми в загальному вигляді. В умовах сучасних трансформаційних змін прогресивною ідеєю у контексті розвитку українського суспільства є упровадження концептуальних ідей

волонтерства. Саме волонтерська діяльність, направлена на усі категорії громадян, які опинилися у складних життєвих обставинах, є показником розвинутого суспільства, адже досконало

організована, соціально направлена волонтерська діяльність, що залучає громадян до участі у змінах усіх сфер життя на краще, є основою побудови та розвитку громадянського суспільства. Вона зосереджує у собі найшляхетніші уявлення, прагнення, можливості, досягнення людства, а саме: прагнення до миру, безпеки, соціальної справедливості, поліпшення соціальних гарантій і стандартів, толерантності, соціального реагування тощо.

Світове співтовариство визначає волонтерських рух способом збереження та зміцнення загальнолюдських цінностей, додержання етичних стандартів соціальної роботи, реалізації прав і обов'язків громадян, особистісного зростання шляхом усвідомлення та використання людського потенціалу [5].

Зазначимо, що важливою соціальною ознакою європейської спільноти (у тому числі і України) є активне старіння націй, збільшення (у порівнянні із активним працюючим населенням) людей похилого віку (таких, які перебувають на пенсії).

У зв'язку з цим актуальним видається дослідити головні напрями і специфічні стратегії організації соціальної роботи, соціальної допомоги, а також налагодження ефективної волонтерської діяльності з людьми похилого віку. Проблеми соціальної роботи з людьми похилого віку перебувають у центрі уваги багатьох соціальних інституцій і профільних дослідницьких програм та проєктів, спрямованих на наукове обґрунтування та розроблення дієвих стратегій соціального забезпечення цієї пільгової категорії громадян.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасний стан та особливості професійного статусу волонтерського руху і волонтерської діяльності досліджували вітчизняні науковці, зокрема Н. Борецька, О. Даньченко, М. Зембі, Т. Говорун, Г. Крапівіна, Н. Романова, Т. Лях та ін.

Соціально-педагогічні аспекти волонтерства в Україні досліджені у працях О. Безпалько, Р. Вайноли, Н. Заверико, А. Капської, Ж. Петрович, І. Пінчук, та ін.

Специфікою організації соціальної роботи з людьми похилого віку займається велика когорта вітчизняних науковців. Узагальненню особливостей вітчизняного досвіду організації та надання соціальної, волонтерської роботи літнім людям українська наукова спільнота зобов'язана Є. Холостовій, В. Шарію, Л. Тютті, І. Зверевій, І. Зайнишеву та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Комплексне і ґрунтовне вивчення усіх аспектів волонтерства з людьми похилого віку практично відсутнє, що зумовлює необхідність в актуалізації подальших досліджень у цій сфері.

Мета статті – дослідити організаційно-змістові засади волонтерства з людьми похилого віку

на основі реалізованих волонтерських соціальних проєктів.

Виклад основного матеріалу. Зазначимо, що термін «волонтерська діяльність» трактується як особлива форма благодійної діяльності на основі доброчинності, яка здійснюється фізичними особами на засадах неприбуткової діяльності, без заробітної плати, без просування по службі, а заради добробуту та процвітання спільнот і суспільства загалом [3]. У свою чергу, світова спільнота окреслює волонтерську діяльність як фундамент громадянського суспільства, що привносить у життя людей базові соціальні запити і потреби (у мирі, свободі, безпеці, справедливості). Беззаперечним є той факт, що волонтерська діяльність повинна мати суспільно корисну спрямованість саме на добровільній основі, повинна бути важливою складовою будь-якої стратегії, націленої на вирішення ключових соціальних проблем конкретного соціуму [2].

Констатуємо, що конкретна спеціально організована волонтерська діяльність направлена на пільгову категорію громадян (на осіб, які перебувають у складній життєвій обставині). Однією з таких категорій громадян в Україні визначаємо людей похилого віку. Головною передумовою установа-лення організаційно-змістових засад волонтерської діяльності з означеною категорією громадян є визначення й усвідомлення головних соціальних проблем людей похилого віку. Якісний аналіз соціального досвіду надає підстави сформулювати головні соціальні проблеми літніх людей:

1) втрата соціальних зв'язків (зменшення частоти та регулярності міжособистісних зв'язків у референтному колі взаємодії, вихід на пенсію, втрата (можливо смерть) знайомих, колег, друзів, рідних);

2) самотність (втрата (можливо смерть) знайомих, колег, друзів, рідних, відокремлення дітей, втрата одного із членів подружжя, специфічні психологічні відчуття і стани (відчуття покинутості, марності існування тощо));

3) погіршення загального стану здоров'я (загострення старих, хронічних хвороб, поява вікових специфічних зрушень у здоров'ї, виникнення нових захворювань, пов'язаних із загальним станом виснаженості систем організму).

Стверджуємо, що організація якісної планомірної соціальної роботи з людьми похилого віку повинна здійснюватися на двох рівнях. Перший рівень – макрорівень – рівень законодавчого регулювання, формування соціальної політики з урахуванням запитів і потреб людей похилого віку; створення соціально орієнтованих інституцій соціального забезпечення і соціальної підтримки, а також пенсійного, медичного страхування, соціально-психологічного, соціально-побутового консультування тощо. Другий рівень – макро-

рівень – практика соціальної роботи, ведення випадку з людьми похилого віку (вивчення потенційних запитів, потреб і можливостей, з'ясування умов ведення випадку, вивчення умов життя літніх людей, рівня та якості надання їм соціальної допомоги тощо).

Однією із провідних соціальних інституцій, на яку покладено завдання організації соціальної допомоги (у тому числі і волонтерської) людям похилого віку вважаємо територіальний центр соціального обслуговування (надання соціальних послуг). Такий тип установ є важливою організаційною ланкою у системі соціального захисту і допомоги самотнім літнім громадянам, які залишилися без належної підтримки рідних та близьких. Згідно з Типовим положенням про територіальний центр соціального обслуговування (надання соціальних послуг) [4] тут здійснюється соціальне обслуговування та надання соціальних послуг громадянам, які перебувають у складних життєвих обставинах і потребують сторонньої допомоги, за місцем проживання, в умовах стаціонарного, тимчасового або денного перебування. Саме за таких умов створюються оптимальні можливості для залучення волонтерів як органічної складової частини в системі практики соціальної роботи з людьми похилого віку.

Організація волонтерської діяльності з людьми похилого віку в умовах територіального центру соціального обслуговування будується на принципах адресності та індивідуального підходу, доступності та відкритості, добровільного вибору отримання соціальних послуг і допомоги. Окрім цього, доповнюють цю систему принципи гуманності, комплексності, законності, соціальної справедливості, забезпечення конфіденційності, дотримання стандартів якості, а також відповідальності за дотримання етичних і правових норм [4].

Зазначимо, що організаційно-змістовою основою здійснення волонтерської діяльності з людьми похилого віку є розробка та реалізація відповідних соціально орієнтованих програм і проектів на базі територіальних центрів. Аналіз відповідного соціального досвіду переконує у доцільності та значній ефективності такої діяльності.

Найбільш типовими формами надання волонтерської допомоги самотнім літнім клієнтам є:

- організація соціально-побутового обслуговування за місцем проживання (забезпечення продуктами харчування, медикаментами, інвентарем, транспортом, засобами малої механізації, здійснення патронажу, допомога у самообслуговуванні та надання інших товарів і послуг);

- надання психотерапевтичної підтримки (забезпечення функції неформального міжособистісного спілкування з літніми людьми на довільні теми; вислуховування нагальних і наболілих проблем, надання порад, ведення психолого-педа-

гогічного консультування з питань психічного здоров'я, щодо формування впевненості та мотивації з подолання складних життєвих обставин, про розвиток навичок самовдосконалення, зміни у свідомості про безвихідь їхнього становища, відновлення психологічних сил організму тощо);

- надання інформаційно-довідкових, юридично-довідкових послуг (консультування людей похилого віку у питаннях організації та оптимізації процесу сплати комунальних послуг та інших рахунків, оформлення пільг, субсидій тощо).

У ході дослідження організаційно-змістових засад здійснення волонтерської діяльності з людьми похилого віку доцільно проаналізувати передовий практичний досвід волонтерства щодо реалізації соціальних проектів і програм.

Зазначимо, що доволі поширеною організаційно-змістовою формою здійснення волонтерської діяльності з людьми похилого віку є залучення їх до т. зв. «програм соціальної самодіяльності». Сутність такої «соціальної самодіяльності» полягатиме у наданні клієнтам варіантів соціально значимої альтернативи. «Самодіяльність» здійснюється на базі розроблення відповідних програм. Прикладами цих програм вбачаємо:

- 1) створення груп взаємодопомоги, самодіяльності (надання людям похилого віку можливості принести користь своїм сусідам у громаді, немичним та хворим, особам з інвалідністю, самотнім, які потребують допомоги);

- 2) організація додаткових служб із людей похилого віку, які добровільно надають допомогу у своїм ровесникам (значної ефективності досягають ці групи, створені у різних формах фасилітативної допомоги, волонтерської допомоги, об'єднань, що займаються суспільно-корисною діяльністю (організація патронажу, гувернерства, консьєржі, ОСББ тощо);

- 3) використання досвіду і знань людей похилого віку з метою надання допомоги соціальним органам, дошкільним і загальноосвітнім закладам освіти, адміністративним структурам, виробничим колективам шляхом консультацій, зустрічей (найбільш цікавими видаються модель об'єднання сиротинців та будинків для літніх людей (використання канадського досвіду); зустрічі видатних громадян, героїв з підростаючим поколінням з метою поліпшення зв'язків між поколіннями, зближенню з молоддю; профорієнтаційні зустрічі у виробничих колективах з метою передачі життєвого і професійного досвіду, знань, навичок, збереження зв'язків літніх людей установами, де вони працювали).

Якісний аналіз діяльності добровільно створеної групи «Школа безпеки для літніх людей» дає підстави сформулювати її головні особливості:

- ознайомлення з видами небезпек, які загрожують людині у сучасному повсякденному житті,

діями у небезпечних і надзвичайних ситуаціях природного, соціального і техногенного характеру;

– вивчення та освоєння методів і прийомів захисту, що дозволяють мінімізувати можливий збиток у надзвичайних і небезпечних ситуаціях;

– розвиток здібностей аналізувати ситуацію і приймати безпечні рішення у побуті;

– формування відповідального ставлення до власної безпеки та безпеки оточуючих, навичок взаємодії, необхідних для вирішення і попередження небезпечних та надзвичайних ситуацій.

Зазначимо, що достатньо ефективною є форма співпраці волонтерів із установами охорони здоров'я (центрами надання первинної медичної допомоги) у контексті створення соціальної пропозиції надання послуги «санаторію вдома». Сутність пропозиції «санаторію вдома» полягає у наданні стандартизованих послуг санаторно-курортного лікування й оздоровлення вдома (за місцем проживання) літнім, самотнім, непрацездатним громадянам, які в силу об'єктивних причин і обставин не можуть цього зробити у відповідних закладах.

Аналіз технології проведення показує, що курс лікування становить 21 день, він починається з медичного огляду, що проводиться сімейним лікарем, на підставі якого призначаються процедури. Один раз на тиждень клієнту привозять продуктові набори, щоб забезпечити йому необхідний при призначеному лікуванні режим харчування. Медичні препарати, які входять у затверджений список, надаються для лікування безкоштовно. У разі, якщо клієнт потребує професійної консультації вузького профільного спеціаліста, організатори (волонтери) організовують його перевезення на прийом [1, с. 76].

Достатньо оригінальною, активною й ефективною організаційно-змістовою формою організації волонтерської діяльності з людьми похилого віку вважаємо упровадження у практику послуги організації соціального туризму. Зазначимо, що соціальний туризм є одним із важливих напрямів реабілітації осіб з обмеженими можливостями та літніх людей. Важливо відзначити той факт, що під час організації соціального туризму волонтерам слід урахувати інтереси та запити клієнтської групи. З'ясування й урахування актуальних інтересів людей похилого віку дозволяє виокремити на цій підставі коло основних напрямів туристичної діяльності.

Отже, туризм із метою вивчення культури включає в себе такий підрозділ, як паломницький туризм, який передбачає відвідання місць, що мають особливе релігійне значення.

Туризм з метою відпочинку для літніх людей включає в себе поїздки на риболовлю, по гриби, у паркові зони тощо, організацію літніх канікул (т.зв. літніх таборів – із волонтерського досвіду США). Він сприяє підвищенню настрою, життєвого тону, розширенню кола спілкування.

Спортивний туризм – це активний відпочинок, що включає в себе певні види фізичних вправ, тренування. Наприклад, змагання, естафети, скандинавська хода, альпінізм, туристичний зліт, що передбачає змагання, призи. Але головне – це підтримка єдності, забезпечення позитивних емоцій людям, що перебувають у важкій життєвій ситуації.

Лікувально-оздоровчий туризм пов'язаний з поїздками у курортні місцевості, проходженням організованого курсу санаторно-курортного лікування.

Екологічний туризм включає пізнавальні екскурсії з відвідуванням мальовничих комплексів та пам'яток природи, а також екскурсії історико-етнокультурної спрямованості (дендропарки, екопарки, етнопарки, сезонні екскурсії на луки із квітучими травами, квітами («квіткові» тури), сади яблунь, сакури тощо).

Шопінг-туризм, що передбачає організацію турів з метою покупок (базари, ринки), а також на різні ярмарки, фестивалі тощо.

Таким чином, наголошуємо, що соціальний туризм, на сьогодні, займає досить широкий напрям, який може включати в себе комплекс технологічних елементів – від неквапливої прогулянки в парку з елементами пізнавальної екскурсії до поїздки за кордон з відвідуванням пам'яток світової культури. Вибір конкретної технології зумовлений не лише станом здоров'я клієнтів, але також економічними чинниками. Прийняття відповідної міської цільової програми забезпечує державну підтримку економіці соціального туризму.

Висновки. Таким чином, можемо стверджувати, що проаналізовані організаційно-змістові засади організації волонтерської діяльності з людьми похилого віку мають достатній соціальний потенціал. Також вони слугуватимуть основою для розбудови ефективного волонтерського руху у громаді не лише з літніми, самотніми і непрацездатними громадянами, але й з іншими категоріями клієнтів, які опинилися у складних життєвих обставинах.

Зважаючи на усе зазначене, доцільним видається розширення теоретико-методологічних та організаційно-методичних основ волонтерства з літніми людьми на прикладі розроблених і реалізованих волонтерських соціальних проектів для означеної категорії осіб.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Клочко О.О. Інноваційні моделі надання соціальних послуг : навчально-методичний комплекс для студентів спеціальності «Соціальна робота». Суми : ФОП Цьома С.П., 2018. 150 с.
2. Павлюк К.С. Волонтерський рух: зарубіжний досвід та вітчизняні практики. *Інвестиції: практика та досвід*. № 13–14. 2015. С. 87–93.
3. Про волонтерську діяльність : Закон України від 19.04.2011 р. № 3236.
4. Типове положення про територіальний центр соціального обслуговування (надання соціальних послуг) : Постанова Кабінету міністрів України від 29 грудня 2009 р. № 1417. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/243237372>.
5. Recommendation on support for volunteering. General Assembly. Fifty-sixth session, 76th plenary meeting, 5 December 2001. Agenda item 108. URL: <http://www.unv.org/fileadmin/docdb/pdf/2007/№147881.pdf>.